

УДК 159.9+615.851
ББК 88.4

Галина Бойко

ЗМІСТ І ФУНКЦІЇ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПІДГОТОВКИ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНИХ ПЛАВЦІВ У ПАРАЛІМПІЙСЬКОМУ СПОРТІ

В статті визначено та охарактеризовано зміст і основні функції психолого-педагогічного супроводу підготовки плавців у паролімпійському спорті.

Ключові слова: *концепція, супровід, плавці, інваліди, суб'єкт, груповий суб'єкт, спортивна діяльність.*

In the article it is definite and maintenance and basic functions of psychological-pedagogical accompaniment of preparation of swimmers is described in paralympic sport.

Key words: *conception, accompaniment, swimmers, disables, subject, group subject, sporting activity.*

Постановка проблеми. Розвиток спорту інвалідів в Україні позначений гуманістичною сутністю, що полягає у створенні сприятливих умов для поступового зростання соціальної активності людей з особливими потребами, забезпеченні соціальної адаптації та інтеграції в суспільство спортсменів із вадами зору, порушеннями опорно-рухового апарату, розумового та фізичного розвитку. Успішні виступи українських атлетів на чемпіонатах світу та Європи, зимових і літніх Паралімпійських іграх зумовлюють піднесення міжнародного престижу нашої держави, сприяють формуванню позитивного іміджу України серед світового співтовариства.

Стрімке зростання результатів вітчизняних спортсменів забезпечується комплексною системою їхньої багаторічної підготовки, що реалізуються за фінансової підтримки держави та забезпечується діяльністю фахівців дитячо-юнацьких реабілітаційно-спортивних шкіл інвалідів, Українського та регіональних центрів із фізичної культури і спорту інвалідів "Інваспорт", Національного комітету спорту інвалідів України та відповідних Національних федерацій.

Подальше вдосконалення системи підготовки висококваліфікованих плавців із вадами зору, порушеннями опорно-рухового апарату, розумового та фізичного розвитку, забезпечення їхньої конкурентоспроможності на міжнародних змаганнях найвищого рівня потребує науково обґрунтованих підходів до всіх складових системи підготовки спортсменів-інвалідів.

Отже, відсутність концепції психолого-педагогічного супроводу підготовки плавців високої кваліфікації в паролімпійському спорті, з одного боку, та незаперечна необхідність корекційної спрямованості навчально-тренувального процесу, відновлення та збереження психологічного здоров'я спортсменів, забезпечення позитивного розвитку особистості в тренувальному процесі, зростання її духовного потенціалу, формування специфічних психічних якостей і навичок, що забезпечать максимальну самореалізацію у спортивній діяльності, з іншого, спонукали нас до розробки основних положень, що в подальшому стали підґрунтям концептуальних засад психолого-педагогічного супроводу підготовки плавців різних нозологій і дозволили розробити технології її практичної реалізації в процесі підготовки паролімпійської збірної команди України з плавання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними витоками вихідних положень створюваної концепції психолого-педагогічного супроводу підготовки висококваліфікованих плавців із вадами зору, порушеннями опорно-рухового апарату, розумового та фізичного розвитку стали:

- з'ясовані під час теоретичного аналізу спеціальної літератури психологічні особливості та структура спортивної діяльності плавців у паралімпійському спорті [1, 6, 7, 10, 11, 14, 17].
- закономірності та особливості психічного та особистісного розвитку плавців різних нозологій та індивідуально-психологічні та особистісні складові підготовленості плавців, що детермінують ефективність їхньої спортивної діяльності [2, 3, 5, 8, 9, 12, 13, 17-20].
- результати узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду психолого-педагогічного супроводу підготовки спортсменів високої кваліфікації [4, 11].

Визначення умов реалізації основних положень концепції детерміновано змістом, методами та особливостями організації підготовки плавців високої кваліфікації з вадами зору, порушеннями опорно-рухового апарату, розумового та фізичного розвитку.

Мета дослідження полягає у здійсненні розробки основних положень концепції психолого-педагогічного супроводу підготовки плавців у паралімпійському спорті.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, узагальнення та систематизація даних наукової літератури.

Дослідження виконується у відповідності до Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2006-2010 рр., тема 2.5.2.: “Теоретико-методологічні основи психологічного супроводу підготовки спортсменів-інвалідів різних нозологічних груп”, номер державної реєстрації 0106U012125.

Результати дослідження та їх обговорення. Розробка основних положень концепції здійснювалась паралельно з проведенням пошукового експерименту, що дало можливість своєчасно уточнювати та коригувати окремі положення концепції.

У дослідженні проблема психолого-педагогічного супроводу підготовки плавців високої кваліфікації розглядається як самостійне педагогічне явище, що структурно-інтегровано входить до складу загальної проблеми – підготовки висококваліфікованих плавців різних нозологічних груп. Отже, поняття “психолого-педагогічний супровід підготовки” за сутнісним змістом підпорядковано поняттю “підготовка”, однак вказує на відносно самостійну та вагому складову підготовки. Це актуалізує розгляд поняття психолого-педагогічного супроводу як цілісної системи, що поєднує загальні структурні елементи психологічної підготовки та психологічної допомоги спортсменам-інвалідам і виступає підсистемою по відношенню до цілісної системи підготовки плавців у паралімпійському спорті.

Аналіз літературних джерел указує на відсутність усталеного розуміння науковцями поняття “психолого-педагогічний супровід”. Зокрема, І.Д. Фурман, І.В. Слободчиков (1995) розглядають його як допомогу в особистісному зростанні, формуванні настанови на емпатійне розуміння оточуючих, відкрите спілкування; А.В. Мудрик (1997) – як особливу сферу діяльності педагога, який прагне залучити особистість до соціокультурних і моральних цінностей суспільства, що стане підґрунтям її саморозвитку та самореалізації; М.С. Пряжников, С.М. Чистякова (2002) – як напрямок діяльності педагога у сфері соціально-професійного самовизначення молоді, що забезпечується створенням умов для продуктивного вирішення життєвих проблем, розуміння їх змісту, причинно-наслідкових зв'язків,

самостійного пошуку шляхів вирішення; Є. Воронцова (2005) – як забезпечення процесів соціалізації та адаптації суб'єктів навчально-виховного процесу; Т. Шаповал (2005) – як превентивні дії психолога, що “йде попереду”, створюючи умови для розвитку особистості вихованців. У роботі М. І. Губанова (2002), “супровід”, разом із “сприянням”, “співробітництвом”, “співчуттям” забезпечують підтримку суб'єкта у становленні його незалежності, створюють сприятливі умови для саморозвитку, самоідентифікації, самопізнання, самовизначення, самоорганізації, самоконтролю, самореалізації. Дослідники в галузі спортивної психології психолого-педагогічний супровід розглядають як індивідуалізований комплекс заходів допомоги спортсменам на різних етапах спортивної кар'єри з урахуванням актуальних проблем, що доведеться розв'язувати спортсмену [15, 16].

Багатовекторність поглядів учених ми пояснюємо широким спектром можливих категорій суб'єктів психолого-педагогічного супроводу, що обумовлюють своєрідність мети, завдань і умов його впровадження. Спільною залишається особистісно орієнтована парадигма супроводу, його націленість на соціальний розвиток, особистісне становлення та самореалізацію особистості плавців високої кваліфікації в паралімпійському спорті.

Психолого-педагогічний супровід ми трактуємо як логічно впорядковану сукупність психолого-педагогічних заходів впливу на особистість спортсменів-інвалідів на різних етапах їхньої підготовки, спрямованих на формування високого рівня готовності спортсменів до досягнення піку спортивної майстерності. Вирішення проміжних завдань і досягнення кінцевої мети супроводу забезпечується консолідацією зусиль усіх суб'єктів спортивної діяльності.

Статус самостійного виду супроводу підготовки спортсменів-інвалідів психолого-педагогічний супровід набуває завдяки таким структурним елементам, як об'єкт, специфічний суб'єкт, активність суб'єкта, результат.

Психолого-педагогічний супровід підготовки спортсменів-інвалідів має спільний з іншими видами підготовки *об'єкт* – рівень готовності спортсменів до участі у змагальній діяльності.

Суб'єкти спортивної діяльності в паралімпійському плаванні мають як індивідуальні та функціональні особливості, що відрізняють їх від подібних суб'єктів спорту вищих досягнень. *Індивідуальні особливості* пов'язані з психосоматичним станом плавців високої кваліфікації різних нозологічних груп, що визначають специфіку:

- технічної підготовки плавців, зокрема ступінь і характер індивідуалізації техніки плавання у відповідності до моторних, сенсорних або інтелектуальних обмежень спортсменів;
- тактичної підготовки плавців з урахуванням домінування монофронтальної та безконтактної біфронтальної взаємодії суперників під час змагань у спортивному плаванні;
- сенсорного та когнітивного компонентів забезпечення такої взаємодії між спортсменами;
- функціональної підготовки плавців, що, з одного боку, забезпечить планомірне досягнення та утримання найвищого рівня функціональних можливостей спортсменів, з іншого, враховує загальнонозологічні обмеження та індивідуальні протипоказання до застосування певних видів вправ і пов'язаних з їх виконанням фізичних навантажень;
- психологічної підготовки плавців, зміст і спрямованість якої визначається в залежності від індивідуально-психологічних якостей спортсменів, рівня

їхнього інтелектуального розвитку, наявних порушень психологічного здоров'я та їх характеру, завдань конкретного етапу підготовки, ступіня обмеження їхньої дієздатності в цілому.

Функціональні особливості суб'єктів спортивної діяльності в параолімпійському плаванні пов'язані зі специфікою застосованих засобів психолого-педагогічного супроводу підготовки плавців і професійними діями суб'єктів, що спрямовуються на забезпечення найвищого рівня готовності плавців та її прогнозованої реалізації під час участі у змаганнях.

Засобами психолого-педагогічного супроводу можуть бути всі традиційні, модифіковані та спеціально розроблені засоби впливу на особистість спортсменів. Практичне застосування засобів реалізується в умовах узгодженої взаємодії суб'єктів спортивної діяльності безпосередньо в навчально-тренувальному процесі, під час участі спортсменів у змаганнях, а також в інший час, спеціально обраний для вирішення конкретних поточних завдань підготовки плавців різних нозологій.

Враховуючи, що ефективність реалізації поточних завдань і досягнення кінцевої мети підготовки висококваліфікованих плавців із вадами зору, порушеннями опорно-рухового апарату, розумового та фізичного розвитку забезпечується спільними зусиллями специфічних для паралімпійського плавання суб'єктів спортивної діяльності, вважаємо за необхідне ввести поняття "групового суб'єкту" спортивної діяльності.

Особливість *групового суб'єкта* спортивної діяльності полягає в тому, що над розв'язанням поточних завдань спортивної діяльності в паралімпійському плаванні одночасно або послідовно працює група суб'єктів, а досягненню спільної мети підпорядковані зусилля всіх, хто входить до складу конкретного групового суб'єкта. *Активність групового суб'єкта* проявляється у спрямуванні індивідуальних зусиль не лише на об'єкт, а й на інших суб'єктів спортивної діяльності з метою узгодження їхньої діяльності.

Мета психолого-педагогічного супроводу підготовки плавців високої кваліфікації в паралімпійському спорті відповідає загальній меті підготовки висококваліфікованих спортсменів. Однак, досягається вона завдяки більш ефективній діяльності групового суб'єкту.

Результатом діяльності групового суб'єкта є вирішення спільними зусиллями поточних завдань психолого-педагогічного супроводу підготовки висококваліфікованих плавців різних нозологій, збереження або поновлення їхнього психологічного здоров'я, забезпечення оптимального рівня готовності спортсменів із вадами зору, порушеннями опорно-рухового апарату, розумового та фізичного розвитку до тренувальної та змагальної діяльності, досягнення вершин спортивної майстерності та її утримання.

Єдність мети та мотивації суб'єктів, які входять до складу групового суб'єкту спортивної діяльності є обов'язковою умовою його ефективного функціонування. Розуміння мети спортивної діяльності та мобілізація зусиль на її досягнення перебувають у взаємозв'язку з індивідуальною мотивацією всіх специфічних для плавання суб'єктів спортивної діяльності. Груповий суб'єкт, який досягнув високого рівня ідентифікації, що проявляється в об'єднанні індивідуальних мотивів із загальною метою, сприяє збагаченню та взаємному посиленню мотиваційної сфери кожного з суб'єктів спортивної діяльності.

Ключовими ознаками діяльності групового суб'єкта в системі психолого-педагогічного супроводу підготовки висококваліфікованих плавців різних нозологій як цілісного та відносно самостійного психологічного феномена є:

- єдність мети та спільна мотивація;
- розподіл діяльності окремих суб'єктів супроводу за функціонально пов'язаними складовими;
- інтеграція індивідуальних дій у єдину (спальну) діяльність групового суб'єкта;
- самоуправління та саморегуляція професійних дій кожного з суб'єктів спортивної діяльності;
- єдність простору, одночасність або узгоджена послідовність виконання професійних дій всіма членами групового суб'єкту в навчально-тренувальному процесі та під час участі спортсменів у змаганнях;
- спільне співпереживання, аналіз та оцінка груповим суб'єктом успіхів і невдач у спортивній діяльності.

Вагомим фактором підвищення ефективності психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності висококваліфікованих плавців із вадами зору, порушеннями опорно-рухового апарату, розумового та фізичного розвитку є суб'єкт-суб'єктні стосунки, що формуються в межах групового суб'єкту. Діяльність групового суб'єкту ґрунтується на сумісних діях, міжособистісному спілкуванні та взаємоузгоджених і скоординованих зусиллях усіх його учасників. Це створює атмосферу корпоративної єдності, дружнього, приязного спілкування, де професійні питання ставляться та вирішуються в умовах вільної дискусії, під час якої сприймається та обговорюється думка всіх суб'єктів, причетних до психолого-педагогічного супроводу підготовки плавців різних нозологій на конкретному етапі підготовки. Отже, знання та професійний досвід кожного з суб'єктів стають надбанням інших, поширюються, трансформуються та вдосконалюються груповим суб'єктом спортивної діяльності.

Науковий аналіз спеціальної психологічної літератури дозволив дати визначення групового суб'єкту спортивної діяльності як стійкого та відносно стабільного об'єднання специфічних для конкретної нозологічної групи плавців суб'єктів спортивної діяльності, що по відношенню до всієї сукупності суб'єктів, причетних до супроводу підготовки спортсменів високої кваліфікації, виступає як єдиний суб'єкт дій, який, завдяки професійному спілкуванню та взаємоузгодженим діям досягає високої ефективності у вирішенні завдань щодо підготовки спортсменів-інвалідів різних нозологій.

Кількісний склад групового суб'єкта спортивної діяльності визначається:

- особливостями сенсорної, моторної або інтелектуальної недостатності конкретного спортсмена, що лімітують його дієздатність у конкретній сфері діяльності;
- вимогами правил змагань, передбачених для плавців кожної нозологічної групи, що регламентують вимоги до спортсменів кожного функціонального класу;
- умовами організації навчально-тренувального процесу або участі спортсменів у змаганнях;
- іншими специфічними вимогами супроводу підготовки плавців високої кваліфікації.

Проведений аналіз ключових структурних елементів психолого-педагогічного супроводу підготовки висококваліфікованих плавців із вадами зору, порушеннями опорно-рухового апарату, розумового та фізичного розвитку дозволив передбачити, що діяльність специфічних для спорту інвалідів групових суб'єктів повинна бути регламентована певною системою.

Висновок.

Таким чином, система психолого-педагогічного супроводу підготовки спортсменів-інвалідів у паралімпійському плаванні, в широкому розумінні, розглядається як комплекс заходів, що реалізується груповим суб'єктом спортивної діяльності, спрямована на досягнення висококваліфікованими плавцями з вадами зору, опорно-рухового апарату, порушеннями розумового та фізичного розвитку соматичної стабільності, відчуття особистісного внутрішнього та зовнішнього комфорту, високого (оптимально можливого) рівня розумової та фізичної працездатності, емоційної стійкості, здатності до ефективної самореалізації в повсякденному житті та спортивній діяльності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у здійсненні розробки системи психолого-педагогічного супроводу підготовки плавців високої кваліфікації різних нозологій.

1. Алешков И.А. Опыт психологического анализа спортивной деятельности // Психология спортивной деятельности. – М.: ВНИИФК, 1978. – С. 7-12.
2. Бойко Г.М. Самооцінка спортсменів-інвалідів: теоретичний аналіз проблеми // Теорія і методика фізичного виховання і спорту: науково-теоретичний журнал. – К.: Національний університет фізичного виховання і спорту України. – 2007. – №2. – С. 80-85.
3. Бойко Г.М. Психологічне здоров'я як фактор успішної особистісної та професійної самореалізації спортсменів-інвалідів // Актуальні питання вищої професійної освіти: 1 Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Донецьк, березня 2007 р.) / Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наукова монографія за ред. проф. Єрмакова С.С. – Харків: ХДАДМ (ХХП), 2007. – С. 196-202.
4. Бойко Г.М. Теоретичні засади і структура організації психологічного супроводу підготовки спортсменів-інвалідів різних нозологічних груп // Теорія і методика фізичного виховання і спорту: науково-теоретичний журнал. – К.: Національний університет фізичного виховання і спорту України. – 2006. – №4. – С. 81-84.
5. Выготский Л.С. Собрание сочинений: в 6 т. / Гл. ред. А.В.Запорожец. – М.: Педагогика, – 1982. – Т.3: Проблемы развития психики. – 367 с.
6. Джамгаров Т.Т. Психологическая систематика видов спорта и соревновательной деятельности // Спортивная психология в трудах отечественных психологов./ сост. и.п. волков. – С.-ПБ.: Питер, 2002. – С. 14-21.
7. Джамгаров Т.Т., Румянцева В.И. Лидерство в спорте. – М.: Физкультура и спорт, 1983. – 80 с.
8. Купрсева О.І. Особливості "я-концепції" дорослих інвалідів з ампутаційними дефектами кінцівок: автореф. дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. – К., 2003. – 16 с.
9. Мамайчук И.И. Комплексное психологическое исследование больных со спастической формой детского церебрального паралича // Дефектология. – 1984. – №6. – С. 19-25.
10. Никитюк Б.А. Медико-биологические и психологические особенности вида спорта. – М.: Госкомспорт СССР, 1988. – 26 с.
11. Психологическая подготовка спортсменов различных видов спорта к соревнованиям: сб. работ ин-тов физической культуры / Под ред. П.А. Рудика. – М.: Физкультура и спорт, 1968. – 168 с.
12. Соколова Е.Т. Самосознание и самооценка при аномалиях личности. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 215 с.
13. Соснина Н.А. Мотивационная сфера личности спортсмена: учебно-методическое пособие / НИИФК и СРБ. – Минск, 2000. – 76 с.
14. Спортивная психология в трудах отечественных психологов / Сост. И.П. Волков. – С.-ПБ.: Питер, 2002. – 384 с.
15. Стамбулова Н.Б. Психологические Модели И Описания Спортивной Карьеры // Теоретические и прикладные вопросы психологии. – С.-ПБ., 1997. – Вып. 3. – Ч. 2. – С. 11-15.
16. Стамбулова Н.Б. Кризисы Спортивной Карьеры // Теория и практика физической культуры. – 1997. – №10.
17. Юр'єва Л.М. Кризові стани: монографія. – Дніпропетровськ: Арт-прес, 1998. – 164 с.
18. Guggenheim F.G. Psychological aspects of surgery // Advances in psychosomatic medicine. – 1998. – vol.15, karger, basel.
19. Lundberg, S.G. and Guggenheim F. Sequelae of limb amputation. in: psychological aspects of surgery // Advances in psychosomatic medicine. – 1999. – Vol.15. – P. 199-210.
20. Sullivan H. S. Conception of modern psychiatry // Selected works. n.y., 1964. – Vol. 1. – P. 3-30.